

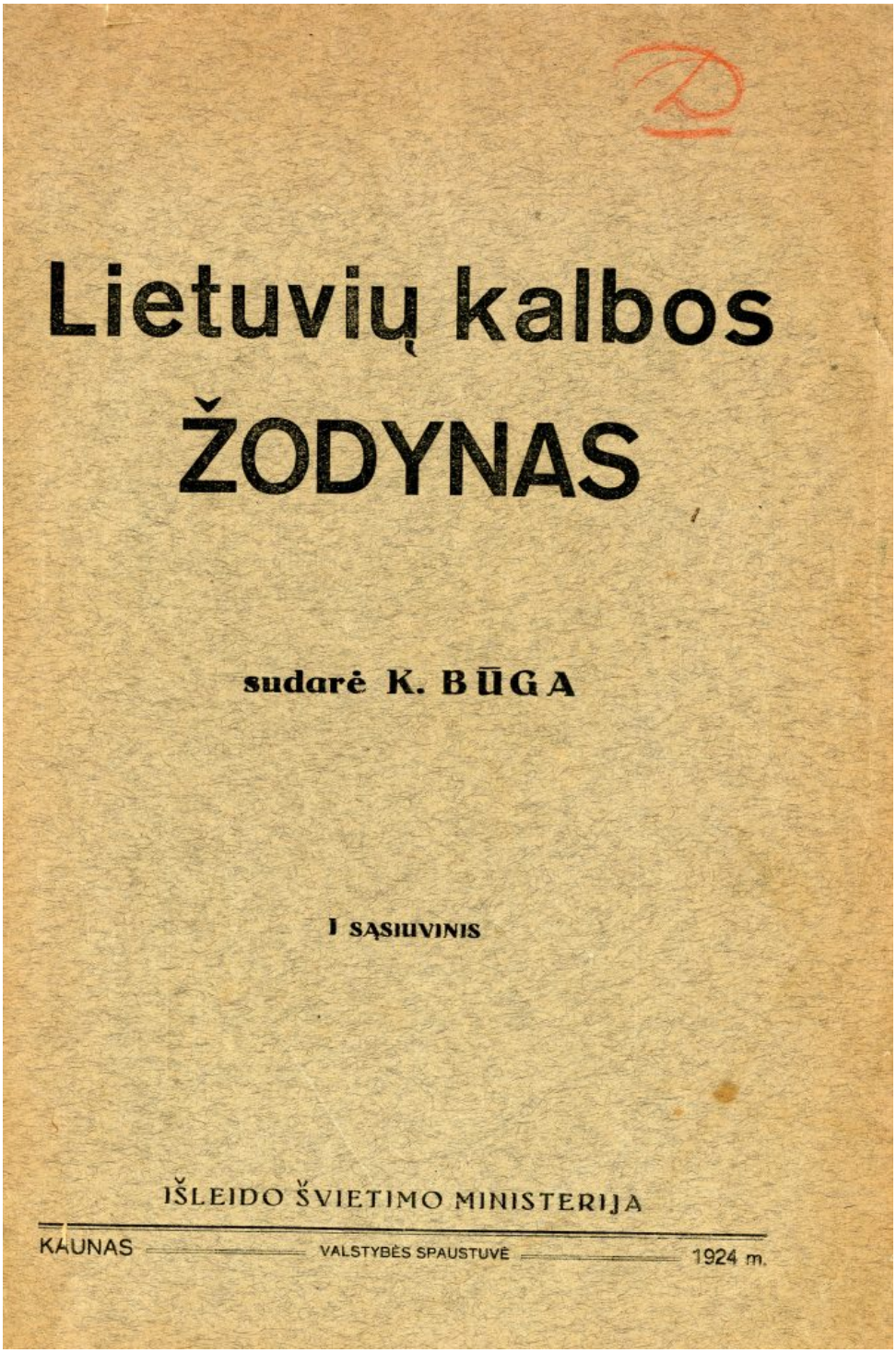
Prie didžiojo „Lietuvių kalbos žodyno“ ištakų

Lygiai prieš šimtą metų – 1924 m. sausio pabaigoje – pasirodė Kazimiero Būgos „Lietuvių kalbos žodyno“ pirmasis sąsiuvinis. Tai svarbiausias kalbininko gyvenimo darbas. Tą svarbą pabrėžė ir pats žodyno sudarytojas įvade pridėtoje autobiografijoje, kuri buvo kartu ir žodyno istorija, nes jam Būga medžiagą kaupė visą gyvenimą. Būgos žodyno pasirodymas buvo reikšmingas įvykis ne tik lietuvių leksikografijai, bet ir apskritai kalbos mokslui.

Vilija SAKALAUSKIENĖ, Lietuvių kalbos institutas

PASAULIOLIETUVIS.LT

Būga, nuo jaunų dienų pamėgęs žodynininko darbą, turėjo susidaręs savo nuomonę, kokį lietuvių kalbos žodyną (žr. 1 pav.) reikėtų išleisti. Jau tada kalbininkas suprato, kad kiekvienos tautos žodynas turėtų būti veidrodis, kuriame būtų matyti visas tautos veidas (Būga 1924: 464). Kadangi jis daugiau domėjosi moksliniais teoriniais kalbos tyrinėjimais negu praktiniais jos dalykais, jam ir žodynas daugiau rūpėjo kaip mokslinis veikalas (Tolutienė 1961: 262). Išimtinai mokslinį Būgos požiūrį į leksiką lėmė baigiamas leisti Jano Karlovičiaus lenkų kalbos žodynas.

1 pav. Kazimiero Būgos „Lietuvių kalbos žodyno“ I sąsiuvinio antraštinis puslapis

Būga nuolat pabrėždavo, kad jo rengiamas žodynas yra ne rašomosios kalbos žodynas. Kalbininkas tenorėjęs duoti medžiagos, kuria būtų galima pasinaudoti rašomosios kalbos žodynui. Pasak jo, „Lietuvių kalbos žodynas“ yra skubos darbo vaisius, todėl jame nereikėtų ieškoti tobulumo ir nuoseklumo. Tegul jis padės rinkti medžiagą tikrajam žodynui (Būga 1924: 465). Žodynininkas puikiai suprato, kad visuomenei, mokyklai reikia praktinio žodyno, o kalbininkams – mokslinio.

Todėl, be didžiojo žodyno, Būga rengė ir, kaip pats rašė, mažytį (600-800 psl.) žodyną, kurį sudaryti ėmėsi jo prižiūrimi Antanas Vireliūnas ir Adomas Varnas.

Kazimiero Būgos „Lietuvių kalbos žodyno“ sandara. Kaip ir dera, žodyną[1] K. Būga pradėjo įvadu[2], kuriame trumpai prisistatė, paaiškino, kaip jis tapo žodyno rengėju, kaip buvo renkama medžiaga ir kaip redaguojami žodynai. Glaustai išdėstė savo autobiografiją ir kelią žodyno link. Į žodyną kalbininkas įtraukė spausdintų ir rankraštinių žodynų, XVI–XVIII amžiaus raštų, tautosakos rinkinių žodžių. Įvade paminėjo, kokių raštų nepanaudojo. Būgos žodynas apėmė visų lietuviškų spausdintų šaltinių ir liaudies šnekamosios kalbos medžiagą, teikė semantinių, etimologinių, kalbos istorijos, dialektologijos ir pan. duomenų (žr. 2, 3 pav.). Žodyne gausiai panaudoti Simono Daukanto ir Motiejaus Valančiaus raštų žodžiai, vietų vardai[3] ir žmonių pavardės. Redaktorius apgailestavo, kad liko dar daug medžiagos žodynui nepanaudota, nes Kaune negalėjo įsigyti žodynui svarbių raštų.

Dar vienas Būgos žodyno išskirtinis bruožas – jame įdėti ir nesami lietuvių kalboje žodžiai, kurie buvo paplitę lingvistinėje literatūroje dėl senųjų raštų korektūros klaidų, neteisingo atstatymo ir pan. Apie žodyno sandarą Būga rašė, kad žodyną sudaro ne visi lietuvių rašomosios ir šnekamosios kalbos žodžiai ir net ne visi raštų žodžiai. Pats žodyno autorius teigė, kad žodynui labiau tiktų ne žodyno, o žodyno medžiagos vardas (Būga 1924: VI), dėl sistemiškumo trūkumo kritiškai vertino žodyno sandarą, nes medžiaga rinkta priešokiais, atsitiktinai, be specialaus žodyno plano. Todėl darbas turėjo ir daug spragų.

abriūsùkas dem. v. abriūsas. Aš šeštóji sesužėlė nešiaũ brolýčiams... vienõj rankẽlėj pusrytùką, antrõj rankẽlėj *abriūsùką* Klv.[1] 14 (7).

Abrõmas (sl.: s.rus. Обрамъ, l. *Abram*) — Abraham XVI amž. (Mž. 35 5, Dk[1] 49 15, Dk[2] 35 12, 259 35, 336 37), Ch (Mit. IV 242), V[14] 55. Tẽve *Abrõme,* susimilk! Dk[2] 361 19. Sẽsis sù *Abromù* Dk[2] 101 5. Iš čia turime pavardę *Abromáitis* Pnv. aps. (Rm.), iš kur ž. ir dial. v. a. (Jrb., Tlž.) *Abromátis* (*á* iš *ái*): Weltou dar *Abromatis* apskélbę rasztą D[5] 237 24. Žydo vardą dusetiškiai ištaria *ābromas* (v. š. *ābrāmas*), kas kilimo yra lenkiškas žodis del kirčio.

Abrõmiškis — 1) Ušpãlių par. sd., 2) Troškūnų par. sd. Vš. II 22, 3) Žiežmãrių ap. sd. *Abrõmiškiai* — Anykščių par. sd. Vš. II 19.

ābrozas, pl. ābrozai (sl.) bvL. — образъ, obraz, Bild R. Gražùs *ābrozas,* meñks gaspadõrius B (iš kur tas paeina M, N, Sch, K). Moliavóti... *ābrozus* Klv.[1] 121 (58). Katalikai... bažnýčias ... púošė... sù ābrozais V[9] 139.

abrõzas Dk[3] 581 34, 582 14, 583 29, abrõzo 582 12, Abrózas 1605 m. Ld. 57 1, daug abrózu 57 5 rodo, kad greta su lytim *ābrozas* kai-kuriose šnektose sakyta ir *abrõzas.* Pastaroji lytis del kirčio turi būti kilimo lenkiška.

ISTORIJA: XVI amž.: 1579 m. W 51 6, 112 22, 1595 m. Dk[1] 19 23, 26 34, 1579—1590 Br (Bz.[1] 123, 226, 298 s. v. ligugimis, 325 s. v. stabas); XVII amž.: 1605 m. Ld. 57 8, 10, 1668 m. Ch. (Mit. IV 231).

Žodį abrõlas (Bz.[1] 298) Bretkūnas kartais parašo ir su **e**-: ebrõlas (Bz.[1] 56), tu darai Wieĩchpatie ių *ębrosą* (weidą, gimį) mielte papeiktą Ps. 73 20, wilsi, Diewai Pagoniu ira *ębrosai,* o Wieĩchpats Dangų lutwere Ps. 96 5. Del Bretkūno žodžių: *Ebrusą* Bz.[1] 325 „ābrūsą", *aekrutai* Bz.[1] 225 *Ekrutus* 314 „ākrūtus, l. okręt", *elle* Bz.[1] 56 „ l. ale" reikia laikyti žodžio *ębrozas* pradinį balsį **e**- antriniu, kilusiu iš senėlesnio **a**-. Ir lietuviškosios kilmės žodžiuose, jei tikėsime Becenbergeriu, kartais Bretkūnas parašo **e**- pagrindinio **a**- balsio vietoje, pav.: *erkiaus* Bz.[1] 56 „arkiaũs" (arkýtis), *aeklas* 272 ekliegi 56 ekliemus 72 „ãklas", *eschwų* 56 „ãšvų" (žodį *ašvà*, gen. sing. *ãšvos* yra gavę lietuviai su **a**- iš **e**- iš iranėnų kalbos). Žodžio *eiliõs* vietoje Bretkūnas rašąs *aillioie* Bz.[1] 134, pra wĩlsas *Ailes* 287. Visi šitie faktai be nerodo tiktai, kad Bretkūno šnektoje, kurios priderėta prie šiaurės vakariečių žemaičių šnektų krūvõs *(lę́ipa* arba *ļįipa, dǫ́una* arba *dųuna),* jei žodžio pradžios balsių **a**- ir **e**- dar nebūta sumišusių, tai bent jau pradėta maišti? Tam pritartų š. v. ž. *elsūoti* V. (la. *èlst;* plg. lie. *vadúoti* || vedù, *matúoti* || metu), *eguonà* D[2], *èkl*-ežėris Als. greta su būdv. *ãkļos* „ãklas". Žemaičių *èkau* „eĩkiva" Knt., Kv. greta su *akšỹn* Kv. arba *akšę́n* Knt. „eĩk šenai" (*y, ę* — pusilgiai, tvirtapradžiai balsiai), *ęgly* Kv. „ęglė" greta su lytim *aglãšaky* „ęglės šakà" Kv. rodo, kad senovėje tiktai to **e**- tevirsta balsiu **a**-, kurio niekuomet negauta kirčio. Ir mano šnektoje (Pažiegė, Dusetų par.) iš **e**- teatsiranda **a**- tiktai tuomet, kai **e**- nėvienoje linksniavimo ir asmenavimo lytyje negauna kirčio: *arẽlis* (*ẽ,ĩ* — pusilgiai) „erẽlis", *aršķẽlis* „erškẽtis", bet *ẽžeras, ęglė* (-*ẽ* pusilgis, nesiauras, **l** — kietas; taip teištariu vienas aš su motyna; velioniẽs tėvo ir kitų mūsų šeimos narių ištarmė skiriasi, nes jie sako *ęglà*: -*ã* pusilgis), *érkė, éižėtė* „éižėtie" (bèt *aĩna* „eĩna", *aĩžilas* „eĩžilas", nes tvirtagalių skiemenų *e*- negauna kirčio, mat, čia kirčiuojama yra antroji dvibalsio dalis, t. y. *i* ir *r*). Plg. dar kas pasakyta žemiau prie *aĩksnio.*

abrozauti, -auja, -avo — bilden R (Bilder machen B nach K), bilden, nachbilden, portraitieren N (jetzt in Pr. Lit. ganz ungebrãuchlich N).

ābrozdas (del *d* plg. Bg[5] LXV 302) v. ābrozas — образъ (икона), Bild Ds., Grl. (LB. 275 7), Kv.; D[5] 71 28 (D[10] 11 22), V[16] 9 (V[7] 39 21), Gm 43, PP 69 17, Mit. VI 72 8 (Uš.), Tot[1]. 13, 40, 43, J, M.

Pirmą kartą *abrozdą* randame 1600 metuose: *abrozdus* MT 212 b (plg. Bz[1]. 269). Latgalos latviams žodį *obrozdys* „obraz" Kurm 109 arba *obrozds* „wyobrażenie" l. c. 250, t. y. *obrõzdys* (o iš *a*, *õ* iš *ā*), bus atnešę lietuviai kunigai. Plg. kas 1509 m. liet. metrikoje (РИБ XX 600) pasakyta del abrozo: образъ Паньны Матки, Руский, на золоте, съ шаѳирами, зъ рубины, съ перлы, иже коштовала на двесте копъ грошей, а сте копъ широкихъ грошей.

abrozdẽlis (r., v. a.; ž. -*dẽlis* Kv., Jzm. 64) dem. v. ābrozdas.

abrozẽlis (ž. -zẽlis) dem. v. ābrozas Klv[1]. 384 (190), 484 (238). Stóv gendrolẽlis kaĩ *abrozẽlis* Klv[1]. 476 (233 Pilkalnio par.). *Abrozẽlį* pàmečiau UL 63. Màno vainikẽlių *abrozẽliai* kaišýti J[4] 210 18.

ābrozininkas — Bildhauer, Bilderschnitzer, Nachbildner N, Bilderverfertiger od. -händler K.

abrõzyti, -zija, -jo (l.) — obrazić. Aĩz ... tawi Diewa muna yr artyma *abrozyjaw* ŽCh 306 19. Kas do priczyna Diewa pazgardity, Yr sunkieys griekays aną *abrozity* KG[1] 272 2 (KG 488 16).

Dzūkai *abrõzija, abrõzijo* vietoje šiandie besako **abrõzina, -no** (nie abrozić Lv. 69, nie abrozitow 15, abrozinow 19), kas yra naujadaras kabỹs (3 fut.) || kabìna, **-no**, mýnkščys || mýnkščina, **-no** pavyzdžiu atsiradusis. Kabỹs, mýnkščys, kurie niekuo nesiskiria nuo sakỹs || sakýcie, *láidzys* || láidzycie, padėję yra analogijai atlikti jos darbą ir bendraties lytyse * *kabýncie,* * *mýnkščincie,* kurios *sakýcie* (sakoũ), *láidzycie* (láidou) lyčių pavyzdžiu šiandie yra jau pavirtusios lytimis *kabýč(ie), mýnkščyč(ie).* Šituo analogijos keliu bus ėjusios ir kitos mūsosios kalbõs šnėktos.

Dusetiškiuose *obrazić* sulietuvėjo gavęs *api-* (praef.): *apibrõzijo* (v. š. *apíbrāžijā* arba *apíbrāžijā*; galinis -*ā* pusilgis.)

abrozýtis dem. v. ābrozas. Stóvi bernýtis kaĩ *abrozýtis* Klv[1]. 66 (31, Vilkyškių par.). Čià meilingi bernýčiai, visi kaĩp *abrozýčiai* l. c. 67 (31, Rg.).

ābrozninkas (-nykas Dvd.) — Bildhauer R II 74, abrozų pardavėjas Dvd.

abrozuoti N v. abrozauti.

abrūsas (sl.), pl. **abrūsai** vL. — ręcznik Σ, M, Handtuch R, N (in PL. allg. bekannt N), K. Dúok abrūsą nusišlúostyt, màt jaũ nusiprausė Grk. Piršlỹ melãgiau, *abrūsą* gavaĩ, pàts gãlą gavaĩ J[4] 811 12. Nusiprausiau ne vándeniu, nusišlúosčiau ne *abrūsù* (Rasà,

víenu dančiù ir tuõ klíbančiu Sl. Ačiū támstai — благодарю васъ! Š. Labaĩ bùs *ãčiū* — буду очень благодаренъ Š. Niekuomèt nesãkė *ãčiū* V⁹ 56. *Ačiū!* jaũ pilnà dūšià (pilnas pil̃vas S) ir kišẽnė V. Lengviáusias ir pigiáusias ùžmokesnis „ãčiū“ (dėkuo ž.) S. *Ačiū!* — Užáugk dìdelis! Nm. Výteli, sakýk dėdei *ãčiū* Mžk. (D. Šidlauskis rašo: *ačio*, kas bus, gal, *ãčǫ* = r. k. * *ãčiu*). Už màno (v. š. *mǫ̃na*) sùgaištį šeĩmis nė *ãčiū* nepasãkė Mžk.

ETIM.: **g.** àцю (*aciu!* — dziękuję, w mowie dziecinnej. Ust. z. Litwy. Karłowicz Słown. gwar polskich I 3) Карскій Бѣлорусссы I 144. Žodžio tėvynės (Lietuvà ar Gudo žemė?) aš neesmi dar susekęs.

ačiùlis, -lė — ačiū sakytojas, dėkavotojas. wisumetu bus duota milesta prideranczej diekawojentem arba acziuluj V¹¹ 101.

ačiúoti, -úoja, -ačiãvo J¹ — sakyti ačiū (dažniau apie vaikus kalbant) Kp., Mžk. Porą dešimt metų atgal buvo paprotys vestuvių laiku *ačiúoti* jaunavedžių naudai. Tam tikslui, prieš išvažiuojant į šliūbą, kelios moters sumeta pinigų į lėkštę ir pradeda dainuoti: „ãčiui ãčiu, ãčiui ãčiu“... prašydamos paeiliui iš visų vestuvių dalyvių, išskyrus jaunavedžius Grk. (stud. Iz. Jùzikis).

ačpažà, -ãžos (g.) Grl. = sėmẽnė Prn. — Nativitas, Госпóженка.

Senesnis skolinys yra Lãtgalos latvių *gaspaža* „Frau, Herrin“.

ačtè — neštė, porrigite, date SC 61, gebt her B v. àč.

† ad — Präposition und Präfix Bz.¹ 243, 246, 275. Visi tie pavyzdžiai, kuriuose Bz-is tariasi sumeškeriojęs *ad* (ĩicheit *ad* Ichullines: ad = *añt?*) ir *ad-*, yra paprastosios klaidos. Prieš balsius (pav. *at*ait) paprastai tẽra rašomas tiktai *at-*. Spaudos ir rankos rašto klaĩdos nėra laikytinos drauge su žinomuoju aistista Bz-iu tikraisiais kalbõs faktais (plg. dar lytį *ungnies* T 399₃₀).

ada G, Bz.¹ 49, 269 (Br), M. — Haut, blona. Sis Bretkūno žodis skaitytinas yra *ãda* arba *ǻda* „óda“; plg. jo paties pósakį apìchro *odas* 2 Mos. 25,5 „opšr(i)o *ódos*“.

adalniai (sl; *del* vietoje gautas *dal* iš *daliẽs, dalýti*) — отдѣльно. addalnei distincte 1600 MT (Bz.¹ 269).

Adalpa (A = *ã, l* minkštas, lenk.) — Adolf Lp.

adamantas (sv.) Br. 2 Mos. 28,18 — ἀδάμας, Diament Bz.¹ 269, PS. I 155₂₄.

adamaškas (l.) v. adamoškà. Adamaško šniūraukẽlė TD. 19.

adamoškà, -õškos (l.) — adamaszek Σ, Damast, (nur Žem.) N. Adamõškos rūbas Σ. *Adamõškos* kiklikùtis Ož² 39. *Adamõškų* šniūraukẽlė LB (Grl. d. Nr. 8a).

ISTORIJA. Lenkų *adamaszek* arba *adamaszka* (iš ital. *damasco* Фасмеръ Греко-слав. эт. III 26, Berneker SEW. I 183), kaip matyti iš liet. metrikos, Lietuvoje yra jau pažįstamas nuo XV amžiaus: шуба соболья волочоная . . . адамашъкою 1488 m. РИБ. XXVII 508, изъ ее скрыни адамашокъ мой выняла. Невинъне жону мою помовила адамашкою 1518 t. e. XX 1011

adamõškinis, -nė — adamaszkowy. *Adamõškinė* šniūravõnė Sv.

ada·nt (š. r. a. *un* šnektų krūva: *adunt* 1605 m. Ld 35₁₀,₁₂, 36₂,₅, 37₂₁, 76₂₁) — idant, aby Σ, damit, auf dass 1644 m. PS I 7₃₂, II 1. griekas ...Diewuy ne mekĺta, nes ne itinka io noruy ir aźuβalina meyły Diewo, ir todrin reykia *adunt* butu iβnaykintas 1677 m. Vo¹ 91₂₃. ataii bażnićion... unt rubu dayroli... *adunt* iu ne łułaužitu, arba ne pateptu rupinali 1644 m. Vo¹ 62₄.

Adašiūnas (v. š. *da* gali būti kilęs ir iš *do*) — Ramýgalos par. pavardė.

ãdata ž. (Als., Jzm. 95, Kv., Ms.), r. (Ds., Kp., Lp., Zt.; Dk² 359₁₇, Dk³ 484₁₁), v. (Ož., R II 264, Nm) arba **adatà, -õs** v. dial. (K, N, Sch 55; Cappeller IF XXXI 435 — *adatų*, Grk.) — igla Σ, J, Nadel R, игла, шипъ, колючка Š. Pavalkų siuvamóji *ãdata*. — **ãdatos** ámžius — trumpas amžius Šts. Iš *ãdatos* ko nė vežimas *S*. Iš *ãdatos* (adatõs Sch 107) vežimą priskáldo B (bvL). Ieško kaĩp (kaĩ Sln.) *ãdatos* Op. Lõpas añt lõpo, *ãdatos* (adatõs Sch 60) nė (neĩ Sch 60) dūrio (Kopūstas) Kv. Siúlą iš adatõs išvérti K¹ s. v. ausfädeln. Siuvėjas niẽkad *ãdatos* nepasineša *S*. Tíek tàs šiaũčius, tíek tàs kriaũčius — bè *ãdatos* nepasiūsi *S*. Tõs *ãdatos* šiknà visái užrùkus (užsivėlus) Op. *Adatõs* akìs, ausis, subinė (bulis Nm) — Nadelöhr K. Įveriu siúlą *ãdatos* buliñ — nawłoczę igłę Σ. pérlĩĩt' per íkiłą ádatos Dk² 359₁₇ (plg. 18₂₈.) — *ãdatą* įvérti, siúlą į *ãdatą* įvérti K (plg. Jb¹ 99). *Kàp cìk jy galẽs* (I kietas) *ãdatū varcýcie rañkon* (= siúti), *àš jũ pasimsiù* (mókyti siúti) Lp. Tẽvas *ãdatą* võgė, sūnùs kumẽlę Kpr. — *ęš vę·inà à·datą* (= iš víenai **ãdatai**) *ciẽla vežẽma prískálda* Krt. — Momà gãli devýnetą vaikų **ãdata** išpenėti, õ tẽvas nė (neĩ Sch 89) šešiaĩs žirgaĩs víeno B. Ghi ira wedama karaliaulpi rubais adata ĩlchraĩchitais Br. Ps. 45,15. — *Žiūrėk* (*ž* ir *r* kieti) *kàp àš neiñveru* (siúlo) *ãdaton* Lp. — Sėdi kaĩp añt **ãdatų** — siedzi jak na szpilkach L¹ s. v. szpilka, Ds.

MĮSLĖS: 1) Mažà bobùtė visą svíetą apdeñgia (rėdo Sch 55) Ož¹ 9. 2) Geležinė kumẽlė (kumelaitė Srv.), kanapinė uodegà (-gaitė Srv.). — Adatà beĩ siúlas Sch 55. 3) Gražì panėlė visą svíetą aprėdo Škn. 4) Mažà mažà bobikė (panėlė Jnš., Lž., Žg.) visą svíetą rėdo (aprėdo Žg., deñgia Jnš., Lž.) Rs. 5) Mažà panėlė (panýtė Srv.) visą svíetą rėdo (deñgia Srv.) Pnv. 6) Mažà moterėlė visą svíetą apdeñgia Lpn. (Sch. 55), Kpr. 7) Moterėlė vienkojėlė šimtą rūbų dėvi Krp. 8) Panėlė daili smailì, nepalaĩžęs neįkiši (Siúlą į ãdatą vérti) Pnv. 9) Plieninis káulas, pãkulų uodegà Pnv. 10) Plonà (Laibà Ds.) panėlė visą svíetą aprėdo Krš. **La.**

2, 3 pav. Kazimiero Būgos „Lietuvių kalbos žodyno“ puslapiai

Žodžiai Būgos žodyne buvo rikiuojami abėcėliškai. Kiekvienam žodžiui skiriamas atskiras straipsnis. Kur tik buvo galima, nurodyta žodžių kilmė ir daryba. Pavyzdžiui, žodžio *akis* straipsnis užima keturis žodyno teksto puslapius. Tame pačiame straipsnyje pateikiami ir su antraštiniu žodžiu susiję frazeologizmai: *iš akies traukta*, *akį nuleisti*, *krislas akyje*, mįslės. Atskirai duodama žodžio gramatinių formų istorija ir žodžio paplitimas tarmėse bei žodžio etimologija.

Deminutyvus, prie kurių buvo pažyma *dem.*, Būga taip pat pateikė atskirais straipsniais: *adatėlė*, *adynėlė*, *akytė*, *akmenukas*, *akminėlis*, *alyvėlė* ir kt. Žodyne atskirais straipsniais išdėstyti homonimai: *aikštis* ‘aistra’[4] ir *aikštis* ‘toks oras (sausra, giedra)’, *ailė* ‘lazdelė tinklui prismeigti, kad nenuplauktų’ ir *ailė* ‘eilė’. Daiktavardžių giminė nurodoma ne visada, o tik tais atvejais, kai iš straipsnio medžiagos ji neaiški. Pavyzdžiui, prie žodžio *akysopis* nurodoma vyriškoji giminė (santrumpa *v.*) ir kilmininko linksnio galūnė *–pio*. Žodžių, kurie giminiški latvių ar prūsų kalbai, sakinių pabaigoje redaktorius pateikė atitikmenis latvių (La., la.) arba prūsų (Pr., pr.) kalbomis. Neretai žodyno straipsniuose įsileista į gramatikos dalykus. Pasak Janio Endzelyno[5], taip atsitiko todėl, kad Būga pirmiausia turėjęs parengti žodyną, o ne gramatiką. Todėl žodynu norėjęs bent iš dalies atlyginti gramatikos trūkumą. Su tuo susijęs ir paaiškinimas, kodėl Būga žodyne pirmiausia paskelbė studijas apie kirtį ir priegaidę, baltų kalbas.

Antraštinių žodžių reikšmes Būga aiškino ne tik lietuvių, bet ir vokiečių, rusų, lenkų, lotynų ir kt. kalbomis. Kalbininkas buvo nuolat spaudžiamas žodyno rašymą skubinti, todėl žodžiai buvo aiškinami šaltinio kalba. Visi iliustracinių sakinių žodžiai sukirčiuoti; nekirčiuotos tik senųjų raštų citatos. Žodyno įvade pateiktas nemažas santrumpų ir ženklų sąrašas.

Būga prie žodyno dirbo labai daug ir tam darbui skyrė visas jėgas, manydamas, kad šis žodynas turės būti pagrindinis leksikografinis lietuvių kalbos veikalas. Pirmas žodyno sąsiuvinis baigėsi žodžiu *ančtraukas* ‘apmušalas, kailinių viršus’.

Žodyno rašymo pradžia. 1920 m. rudenį Švietimo ministerija pakvietė K. Būgą į Kauną ir pavedė organizuoti lietuvių kalbos žodyno redagavimą ir leidimą. Grįždamas į Lietuvą[6] Būga Tomsko universiteto bibliotekai paliko daug savo darbui reikalingų knygų, pasiėmė tik lietuviškų žodžių prirašytus mažų lapelių ryšulius – būsimojo žodyno kartoteką (per keliolika metų jau buvo sukaupta apie

150 tūkst.). Būga laiškuose J. O. Širvydui sielvartavo, kad Lietuvoje negali rasti daugelio taip reikalingų veikalų (Jono Basanavičiaus pasakų, Simono Daukanto darbų, Antano Lalio lietuvių-anglų kalbos žodyno ir kt.). Tuos veikalus Žodyno redakcija galėjo gauti tik JAV lietuvių padedama.

1923 m. gegužės 13 d. pradėtas rašyti žodyno tekstas. Įtemptai dirbdamas Būga per devynis mėnesius prirašė 53 sąsiuvinius (po 11 psl.). Žodyną planavo apie 8 ar 10 tūkst. puslapių. Kartu ketino leisti du žodynus – mokslinį ir praktinį. Be to, per tą laiką parašė kelias dideles studijas, iš kurių dvi pateikė kaip žodyno įvadą. 1923 m. rugsėjį pirmasis žodyno sąsiuvinis jau buvo spaustuvėje, Švietimo ministerijos sprendimu jis turėjo pasirodyti vos 2 tūkst. egzempliorių tiražu. Per laiškus bičiuliams į JAV Būga ragino Amerikos lietuvius kuo greičiau užsisakyti žodyną, kad nepritrūktų egzempliorių[7].

Kartoteka, žodžių rinkimo vietos, talkininkai. Medžiagos žodynui rinkimas prasidėjo dar Būgos ankstyvojoje jaunystėje ir nenutrūko per visą jo gyvenimą. Ši veikla ėjo kartu su studijomis ir mokslo darbais. 1902 m. jaunas Būga pradėjo kaupti medžiagą kortelėmis. Šie metai ir laikomi didžiojo „Lietuvių kalbos žodyno“ kartotekos pradžia. Iš pradžių kalbininkas žodynui medžiagą rinko iš gyvosios kalbos (tarmių) ir literatūros. Nors medžiagos žodynui buvo prisirinkęs nemažai, bet toli gražu, kaip pats rašė, ne iš visų reikalingų šaltinių. Dirbdamas prie žodyno kalbininkas suprato, kad „gero ir tobulo žodyno parašyti vienas žmogus negali. Žodyno darbas, mat, reikalingas yra talkininkų“ (Būga 1924, 1 sąs viršelis).

Kai buvo sudaryta žodyno redakcija, K. Būga pakvietė į talką savo ankstesnius pagalbininkus. Redaguodamas Antano Juškos žodyną, Būga pririnko daug žodžių ir būsimam „Lietuvių kalbos žodynui“. Žodyno įvade rašė, kad turėjo būrį talkininkų: Joną Jablonskį, Feliksą Sragį, Juozą Tumą-Vaižgantą, Joną Murką, Stasį Naginską, Antaną Vireliūną ir kt. Tikrindamas A. Juškos žodyno medžiagą, Būga lankydavosi Vilniuje, Kaune, Naumiestyje, Virbalyje, Marcinkonyse, Mosėdyje, Laižuvoje, Plungėje. Daug medžiagos buvo surinkęs iš savo tėviškės (Dusetų) apylinkių.

Kartotekai papildyti Švietimo ministerija nupirko kalbininkų Stasio Dabušio (38 tūkst.) ir Antano Vireliūno (16 tūkst.) žodžių rinkinius, be to, nusirašyta žodžių iš Jono Jablonskio rinkinių (apie 10 tūkst. kortelių). Bet ir to nepakako. Būga kreipėsi į visuomenę ragindamas užrašinėti tarmių žodžius, vaizdingus pasakymus ir siųsti žodyno redakcijai. Su moksleiviais žodžius ėmė rinkti panevėžiškiai

mokytojai Jurgis Elisonas ir Matas Grigonis. Per 1921–1923 metus žodynui medžiagos dar gavo iš kunigo Domininko Tuskenio, iš mokytojo Antano Giedraičio ir kt.

Kalbininkas į talką kvietėsi JAV gyvenančius lietuvius ir per spaudą nuolat ragino užrašinėti ir siųsti medžiagą žodynui. Savo bičiuliams ir pagalbininkams siuntė nurodymus ir anketas, kaip reikia užrašyti tarmių duomenis[8] ir medžiagą žodynui. Žodžių rinkimo darbas nenutrūko ir rengiant spaudai pirmuosius žodyno sąsiuvinius. Pirmojo sąsiuvinio viršelių vidinėje pusėje žodyno rengėjas ir redaktorius rinkėjams pateikė instrukciją su žodžių užrašymo pavyzdžiais (žr. 4, 5 pav.).

4. **Sūduonià** — Liudvinavo val. (Mrj. aps.) upelis. Zuz. Staugaitytė [Mrj. R. J. g. mokinė]. — A. Kirtiklis rašo *Suduo'né.* Kaipgi iš tikrųjų? K. Bg.
5. **Grùinės** — Tursučių (Šunskų val., Mrj. aps.) kaimo lankos. Kl. Kačergius [Mrj. R. J. g. mokinys].
6. **Mišė** (v. š. Męšę) — Vydeĩkių sodõs ežeras, Plungės par. — K. Olšauskis [Plungės gimn. mokinys. — Gauta per kun. P. Sragį. K. Bg.].
7. **Spaĩvė** — upelis, tekąs iš Jonelaičių ežero į Dubysą, Kùrtuvėnų par. St. Butkus.
8. **Duoga** — lėtas, neskubus, sunkus ėjime žmogus. Et, iš ja toks *duoga,* let paĩna, nieka nekalba. Rėkliaĩ, Panevėžio par. A. Koncė (Pan. gimn. mokinys).
9. **Grãmas** — gromulys. Karvė *gramą* (v. š. gromū : *o* pusilgis) pametė — nebegromuliuoja. Anykščių par. (Stuoriaĩ). — B. Češūnas.
10. **Guotas** (priegaidė? K. Bg.) — būrys. Atplaukia visas *guotas* žuvų. Ateina visas *guotàs* jaunimo. Ruñšiškių par. — S. Zareckas.
11. **Žerbuvà** — ežerėlis prie Augštiškių sodõs, Tytuvėnų par. — J. Gečas.
12. **Taũsalas** — Telšių par. ežeras. M. Barkus.
13. **Motas** — katras apie merginas sukasi. Utena. — Pr. Morkūnas.
14. **Lygudaĩ** — Gruzdžių val. kaimas. Kariniñkas J. Laurinaitis.
15. **Lùngė** — peccopa. Joniškio par. A. Varnas (menininkas).
16. **Šetėkšnis** — ežero vardas, varsto į visus kraštus didumo, trikampy tarp Dauliūnų, Samãnių ir Raugų kaimų. Dabar vadinamas „Samãnių ežeras". Vanduo tyras, be liūnų, su atabradais. — **Šetekšnėlis** — ežerėlis, kuris randasi Dauliūnų (Jūžintų par.) lauke, vadinamas „bedugniu". Pusvarsčio didumo išilgai. Dumblingas, liūnai iš pakraščių, nėra atabradų. Dugnas nepasiekiamas. Su eldijoms gaudo karosas. J. O. Širvydas (amerikietis).

Žodyno laiškeliams mėdžiagos duoda ne tiktai liáudies, bet ir rãštų kalba. Panašiai rašomi yra laiškeliai ir iš rašytinių kalbos paminklų, pav.:

1. **Žiaurùs** — skardùs: par dìdej aukszta ĩr žiaurį kalną rõppõtĩ į auksztibes. Daukanto Būdas 92_{18}.
2. **Žarýnas** — ? krumus ĩr žarynus skèn, kórius skynĩmus paprastaj lydĩmais wadĩn. Daukanto Būdas 76_{1}.
3. **Spéiguotie** (ž., adv.) — kada esti spéiguota. Ugnĩs mus szildo žiema ir spejgoutĩj bej dziowen szlapjurgiuj atejós. Daukanto „Ugnęs-Kningélę" 3_{8}.
4. **Viduõjis, -jė** adj. — внутренній. Ne norieti paguodas nie nu jokie sutwierima, ira taj ženklas didžios czistibes ir widuojes wilties. Valančiausko „Tamosziaus isz Kempis Apej sekima Jezaus" 90_{18}.
5. **Užgérti** — ž. ančgerti. Pasakyki, brolutėli, į ką aš *užgersiu?* — *Užgerk* į matušę. Šiauliečių daina. Lietuvių Tauta III 411, Nr. 1 (M. Slančiauskas).
6. **Mėdžias** — giria, miškas. Kàp aĩma *mėdzian,* namóp daĩros; kàp aĩma iž medzio, dairos *mėdzian.* — Kirvis po juostu. Lazūnų par. Lietuvių Tauta III 462.

Šitaip surašytą žodyno medžiagą prašau siųsti man šiuo adresu: **Kaunas, Vilniaus gãtvė, Nr. 2, profesoriui K. Būgai.**

Talkininkų vardai, kurie žodynui bus suteikę ne mažiau kaip šimtą laiškelių su trūkstančiais mano rinkiniui sakiniais arba žodžiais, bus įrašyti tam tikran sąrašan, kuris bus pridėtas prie žodyno.

Kad šin mano balsañ teatsišauktų vienái tiktai vienas nuošimtėlis skaitytojų, tai ir tuo aš būčiau patėnkintas, nes gaučiau viršaus dvidešimtį naujų talkininkų.

Žodynas šį-tą laimėtų ir iš mūsų mokyklų, jei jų mókytojai mokėtų pritraukti prie žodyno darbo mokinius. Kad ir iš mokinių galima nemãža laimėti žodynui, pirštu prikišamai rodo Panevėžio gimnazijų mokiniai ir mokinės. Duok Dieve, kad ir kitų gimnazijų mokiniai ir mokinės sektų panevėžiečių pavyzdį!

Ir kitų gimnazijų ir įvairių mokyklų mokiniaĩ ir mokinės, be abejo, mielai sektų panevėžiečius, kad būtų kas juos parãginąs. Paraginti galėtų mókytojai.

Kaune, 1924 m. sausio 15 d.

K. Būgà.

Žodyno reikalu.

Žodynas eis sąsiuviniais, po 80 puslapių. 9—10 sąsiuvinių sudarys tomą. Pirmuoju du sąsiuviniu bus storesniu, nes júosna, be žodyno 80 puslapių, jeina dar ir „įvado" po kelis lankus.

Be leidžiamojo žodyno rengiu dar ir kitą, kelis kartus mažesnį, kuriame tebus palikti vien tiktai tie žodžiai, kurie tėra vartojami arba vartotini rašomojoje kalboje. Prie rãšomosios kalbõs žodyno tariuosi tegalėsiąs pritilpti vos tik po trejų metų.

* * *

Gero ir tobulo žodyno parašyti vienas žmogus negali. Žodyno darbas, mat, reikalingas yra talkininkų. Juo daugiau bus gerų ir atsidavusių darbui talkininkų, juo bus turtingesnis ir tobulesnis žodynas.

Šiame žodyno sąsiuvinyje, be abejo, kiekvienas atidus skaitytojas ras nemãža trūkumų ir klaidų. Gali pasirodyti, kad čia trūkstama ne vieno žodžio, kad kito žodžio esama netikusiai paaiškinto arba parašyto. Be to, bevéik kiekvienam žodžiui liáudies kalboje talkininkai galės sumedžioti daugiau sakinių. Juo daugiau žodis turi sakinių, juo jis yra brangesnis žodynui. Geistina būtų, kad žodyne plikų žodžių, vadinasi, neturinčių sakinių, visai nė nepasirodytų. Todel kviečiu visus lietuvių kalbõs dalykų mėgėjus siųsti man kuodaugiausia žodyno mẽdžiagos, kuri bus sunaudota tolimesniuose šito žodyno sąsiuviniuose ir mažajame (rãšomosios kalbõs) žodyne. Tų žodžių, kurie jau išspausdinti, medžiaga irgi nežus, nes ji bus įdėta papildomajan toman, kuris bus atiduotas spausti išleidus visą žodyną.

Kas riñktina yra žodynui bus aišku talkininkui ir be paaiškinimo iš mano žodyno. Čia turiu pasakyti kelis žodžius del žodyno medžiagos rašymo. Kiekvienas žodis ar sakinys rašomas yra tam tikro didumo laiškelin (kortelėn). Laiškelyje pažymima yra žodžio geografija (parapija, kurioje žodis arba sakinys yra girdėtas). Laiškelį pasirašo žodžio padavėjas — žodyno talkininkas.

Štai tojo laiškelio, kuriuo turėtų naudotis žodyno talkininkai, pavyzdys:

Kaip yra užpildomi šitokie laiškeliai, bus nuomanù iš šių pavyzdžių:

1. **Lauktùvės** — laukiamoji dovana. Anà zuikį radau ragaišį kepant, tai atėmęs *lauktuvių* parvežiau. Daukšių ap. — A. Kirtiklis [Marijampolės Rygiškių Jono gimnazijos mokinys].
2. **Bùklùs** — prityręs, daugely vietų buvęs. Jis — žmogus *bùklùs*. Javaravo val., Mrj. aps. — J. Dabulevičius [Mrj. Ryg. Jono gimn. mokinys].
3. **Žvangas** [priegaidė? K. Bg.] — aklas, spangas. Arklys *žvangas*. Važniškių kaimas, Gudelių II val., Mrj. aps. — A. Galinis [Mrj. R. J. g. mok.].

4, 5 pav. Žodžių rinkimo instrukcija (1, 2 psl.)

Žodyno sklaida ir platinimas. Rengdamas spaudai pirmuosius „Lietuvių kalbos žodyno“ sąsiuvinius, Būga siekė populiarinti žodyną Amerikoje ir taip padidinti jo tiražą. Glaudūs kalbininko ryšiai su JAV lietuviais puikiai atsiskleidžia jo laiškuose, rašytuose J. O. Širvydui[9]. Pasak Alfredo Kazlausko, „Vienybė“ ir jos redaktorius buvo tie saitai, kurie jungė „Lietuvių kalbos žodyno“ redakciją su gausia lietuvių išeivija JAV (Kazlauskas 1966: 162). Susirašinėjimas dar labiau suintensyvėjo artėjant žodyno pasirodymui. Autorius tikėjosi, JAV lietuvių padedamas, išsiaiškinti kai kuriuos žodžius, ypač vietovardžius. Būga rūpinosi žodyno viešinimu, ragino Amerikos lietuvius paskelbti spaudoje, kad žodynas būtų kuo daugiau perkamas. Redaktorius iki Kalėdų tikėjosi jau turėsiąs pirmąjį žodyno sąsiuvinį, tačiau vėlavo iš Berlyno užsakytas popierius. Pirmasis sąsiuvinis turėjo pasirodyti sausio 20–22 d., tuo tarpu Būga rengė spaudai antrąjį sąsiuvinį, kuris buvo išleistas jau po žodynininko mirties 1925 m.

Kazimiero Būgos kelias žodynų link: Antano Juškos lietuvių-lenkų-rusų kalbų žodyno redagavimas. Pirmąją leksikografijos mokyklą K. Būga, kaip ir J. Jablonskis, išėjo redaguodamas A. Juškos žodyną[10], prie kurio dirbti buvo pakviestas 1912 m., ką tik baigęs universitetą. Su Juškos žodynu Būga buvo susipažinęs jau 1898 m., dar besimokydamas Peterburgo kunigų seminarijoje. Tikrindamas žodyno medžiagą lietuvių kalbos tarmėse sukirčiavo ne tik antraštinius, bet ir visus iliustracinių sakinių žodžius, kurių kirtis jam buvo žinomas, taip pat žodyną gerokai papildė savo dusetiškių tarmės ir senųjų bei naujesnių raštų žodžiais ir sakiniais, tuo pažeisdamas pagrindinį Juškos žodyno principą – pateikti tik šnekamosios kalbos medžiagą.

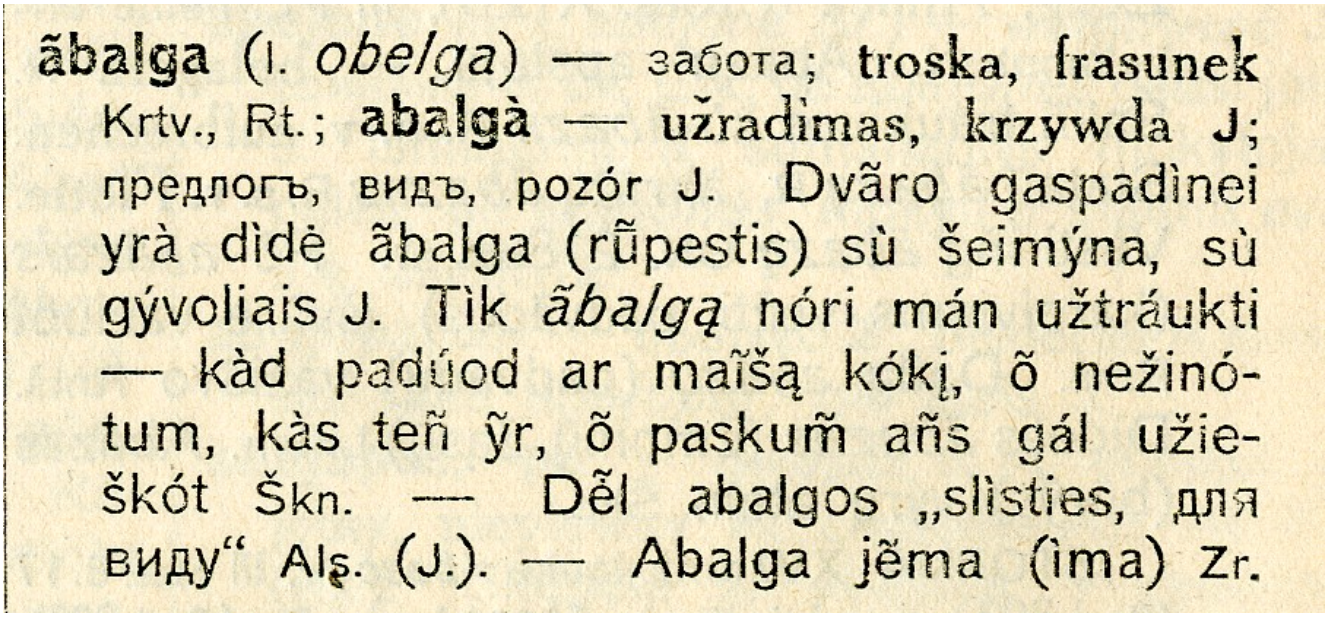
Kita vertus, naujai įvestos reikšmės ir nurodyti raštų šaltiniai pateikė daug svarbių duomenų antraštinio žodžio istorijai ir vartojimui tyrinėti. Kai kurių žodžių straipsniai Juškos žodyne išėjo labai platūs – ištisos studijėlės. Juškos žodyno abėcėlinę žodžių išdėstymo tvarką Būga pakeitė į lizdinę. Turėdamas daug naujos medžiagos ir norėdamas greičiau ją išspausdinti redaktorius nelaukė, kol bus spaudai rengiami kiti žodyno tomai, ir dėjo įvairių priešdėlių veiksmažodžius į antraštinio žodžio straipsnį, pažeisdamas ir kitą Juškos žodyno principą – pateikti žodžius abėcėlės tvarka.

Kazimieras Būga ir didysis „Lietuvių kalbos žodynas“. K. Būga, pradėjęs rašyti savąjį žodyną, apie kiekvieną žodį stengėsi surašyti viską, kas tada kalbos

moksle apie tą žodį buvo žinoma (Sabaliauskas 1997: 3). Kalbininko autobiografijoje, pateiktoje „Lietuvių kalbos žodyno“ pirmojo sąsiuvinio teoriniame įvade, pirmą kartą pasirodė ir apibūdinimas *didysis žodynas*. Kalbininkas suprato, kokią nepakeliamą naštą užsikrovė. „Tam neužtenka vieno žmogaus darbo ir vieno žmogaus amžiaus. Tezaurai rengiami kelių dešimtų ir ne vienos kartos žmonių“, – rašė redaktorius. Pasak leksikografės Bronės Vosylytės, „Būgos žodynas pradėjo naują lietuvių leksikografijos vystymosi etapą – didžiojo „Lietuvių kalbos žodyno“ leidimo etapą“ (Vosylytė 2002: 80).

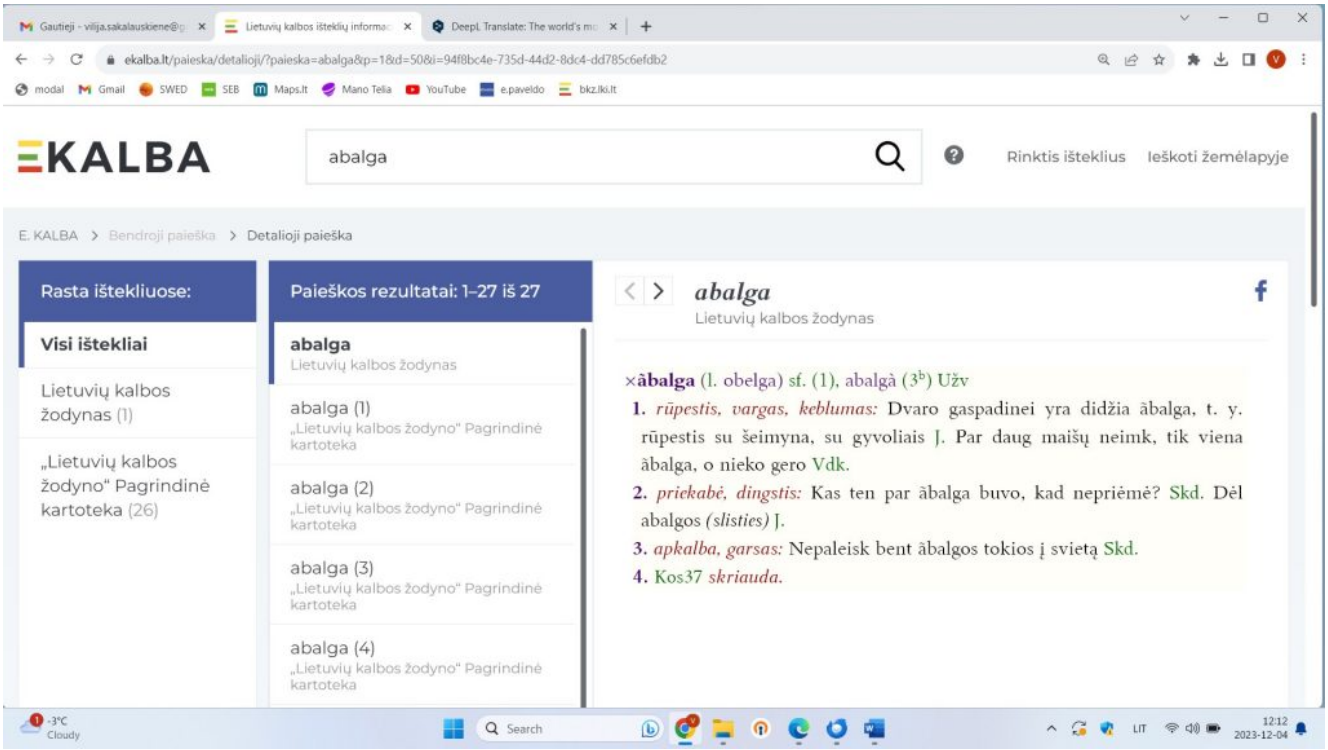
Būgos siekį parengti tokį „Lietuvių kalbos žodyną“, kuris būtų tarsi tautos veidrodis, įgyvendino didžiulis žodyno rengėjų kolektyvas, vadovaujamas redaktorių Juozo Balčikonio, Kazio Ulvydo, Jono Kruopo, Vytauto Vitkausko. Jiems talkino gausus žodžių rinkėjų būrys. Žodyno redaktoriaus J. Balčikonio ir visų žodynininkų noras buvo, pasak paskutinių žodyno tomų vyriausiojo redaktoriaus V. Vitkausko, „žodyną padaryti išsamų, tarsi aprašyti tautos mąstymą ir nuomonę daugeliu gyvenimo klausimų. Norėta išryškinti lietuvių požiūrį į pasaulio reiškinius, moralę, bendravimą, tikėjimo dalykus“ (Vitkauskas 2001: 112). Dabar daug kam atrodo, kad žodyną skaitai tarsi Lietuvos žmonių gyvenimo paveikslus, tautos kūrybos, filosofavimo ir išminties dokumentiką. Šį žodyno kūrėjų ir redaktorių lūkestį šiandien įkūnija naujausi kalbos pasaulio vaizdo tyrimai, kuriuose akcentuojama žodyno kaip kultūros teksto vertė.

2002 m. išėjus paskutiniam dvidešimtam „Lietuvių kalbos žodyno“ tomui, sukaupta pagrindinė kartoteka siekė apie 4,5 milijono kortelių, papildymų kartoteka – apie 0,7 milijono kortelių. Be abejo, žodynui atiteko ir Būgos sukaupta kartoteka. Nors akies krašteliu norisi žvilgtelėti į paties žodynininko ranka rašytas korteles ir palyginti vieno kito žodžio pateikimą jo žodyne (6 pav.), ir LKŽe žodžio straipsnį (7 pav.).

ãbalga (l. *obelga*) — забота; **troska, frasunek** Krtv., Rt.; **abalgà** — užradimas, krzywda J; предлогъ, видъ, pozór J. Dvãro gaspadìnei yrà dìdė ãbalga (rūpestis) sù šeimýna, sù gývoliais J. Tìk *ãbalgą* nóri mán užtráukti — kàd padúod ar maĩšą kókį, õ nežinótum, kàs teñ ỹr, õ paskuñ añs gál užieškót Škn. — Dėl abalgos „slìsties, для виду“ Alš. (J.). — Abalga jẽma (ìma) Zr.

6 pav. Kazimiero Būgos „Lietuvių kalbos žodyno“ žodžio abalga straipsnis

7 pav. žodžio abalga straipsnis LKŽe

Baigiamosios pastabos. Kazimiero Būgos „Lietuvių kalbos žodyno“ pasirodymas buvo labai reikšmingas įvykis ne tik lietuvių, bet ir užsienio leksikografijai. Žodynas apimtimi pretendavo į tezauro tipo žodyną, tą užmojį iš dalies įgyvendino vėlesnis „Lietuvių kalbos žodynas“, kuris tarsi sujungė tris skirtingus žodynus: rašomosios ir tarminės, įvairių laikų raštų ir dabartinės bendrinės kalbos.

Būgos žodynas apėmė visų lietuviškų spausdintų šaltinių ir liaudies šnekamosios kalbos medžiagą, teikė semantinių, etimologinių, kalbos istorijos, dialektologijos ir pan. duomenų. Reikšminga ir tai, kad jame įdėti ir lietuvių kalboje nesami žodžiai, kurie buvo paplitę lingvistinėje literatūroje dėl senųjų raštų korektūros klaidų, neteisingo atstatymo ir pan.

Skubiai rengdamas žodyną spaudai Būga tuo pačiu metu rūpinosi ir žodyno viešinimu, ragino Amerikos lietuvius paskelbti spaudoje, kad žodynas būtų kuo daugiau perkamas.

Taigi, Būgos „Lietuvių kalbos žodynas“ pradėjo naują lietuvių leksikografijos vystymosi etapą – didžiojo „Lietuvių kalbos žodyno“ leidimo etapą.

Literatūra

Balašaitis, Antanas 2018, *Žodžiai ir žodynai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Būga, Kazimieras 1924, Lietuvių kalbos žodynas, *Tauta ir žodis* 2, Kaunas, 462–484.

Būga, Kazimieras 1924, 1925, *Lietuvių kalbos žodynas* 1–2, Kaunas: Valstybės spaustuvė.

Kazlauskas, Alfredas 1966, *Lietuvių kalbos žodyno* redakcijos ryšiai su JAV lietuviais (K. Būgos laiškai J. O. Širvydui), *Kalbotyra* 14, 161–169.

LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas* (t. I–XX, 1941–2002): elektroninis variantas, redaktorių kolegija: Gertrūda Naktinienė (vyr. redaktorė), Jonas Paulauskas, Ritutė Petrokienė, Vytautas Vitkauskas, Jolanta Zabarskaitė; programuotojai: Evaldas Ožeraitis, Vytautas Zinkevičius, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005 (atnaujinta versija, 2018). ISBN 9986-668-98-0, doi.org/10.35321/lkz. Prieiga internete: https://ekalba.lt/lietuviu-kalbos-zodynas/.

Sabaliauskas, Algirdas 1997, Kazimieras Būga ir lietuvių leksikografija, *Lietuvių kalbotyros klausimai* 37, 1–4.

Tolutienė, Birutė 1961, Antanas Juška leksikografas, *Literatūra ir kalba* 5, Vilnius, 87–377.

Vitkauskas, Vytautas 2001, Baigiant didįjį „Lietuvių kalbos žodyną“, *Kalbos*

kultūra 74, 109–113.

Vosylytė, Bronė 2002, K. Būga žodynininkas, *Kelias į didįjį Žodyną* (sud. Kazys Morkūnas, Klementina Vosylytė), Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 50–80.

[1] Tuo laiku nedidelėmis apimtimis buvo spausdinami ne iki galo parengti žodynai.

[2] Beveik pusę didelio formato 144 puslapių sąsiuvinio užėmė įvadas ir 80 puslapių žodyno teksto (Balašaitis 2018: 164).

[3] Pasak K. Būgos, vietų vardai – tai istorijos dokumentai.

[4] Straipsnyje Būgos žodyno žodžių reikšmės išverstos ir paaiškintos remiantis LKŽe.

[5] *Filologu biedrības raksti* 4, Rīgā, 1924, 102.

[6] Parvažiavęs iš Rusijos 1920 m. rudenį plikas kaip tilvikas, be knygų, tiktai su žodyno kortelėmis, turėjau iš naujo susidaryti sau knygyną (biblioteką), be kurio negalimas joks mokslo darbas. Šeimynos skriauda, jai nutraukdamas po skatiką, po litą, vėl įsitaisiau knygynėlį; šiandie[n] bus apie 500 tomelių (Kazlauskas 1966:168).

[7] K. Būga rašė: „Geistina būtų, kad Amerikos laikraščiai ragintų įsigyti žodyną. Antroji laida, gal ir man duotų bent kokį pelną, nes ta laida būtų mano, nebe Švietimo Ministerijos. Tuo, kad greit išpirks žodyną, lietuviai parodys autoriui, kad jų branginama darbas. Tai priduos autoriui daugiau energijos“ (Kazlauskas 1966: 168).

[8] Turėdamas atsakymų iš visų lietuvių gyvenamų valsčių galėsiu pagaminti lietuvių kalbos šnektų žemėlapį (Kazlauskas 1966: 169).

[9] J. O. Širvydas (I875.1V.4–1935.XII.27), kaip nacionalinio judėjimo dalyvis, visuomeniniame gyvenime ėmė reikštis dar XIX a. pabaigoje. 1902 m. jis, slėpdamasis nuo carizmo persekiojimų, išvyko į JAV. Iš pradžių J. O. Širvydas buvo Lietuvių socialistų sąjungos narys, vėliau tapo vienu žymiausių tautininkiškos srovės lyderių, ilgus metus redagavo tos srovės laikraštį „Vienybė“. Jame buvo paskelbęs K. Būgos laiškų ir straipsnį.

[10] Išleistos žodyno dalys: *Литовскій словарь А. Юшкевича съ толкованіемъ словъ на русскомъ и польскомъ языкахъ*. Томъ I, вып. 1, СПБ, 1897; вып. 2, СПБ, 1904; вып. 3, Петроградъ, 1922.

Straipsnių ciklas „Lietuvių kalbos naujovės ir įdomybės“. Straipsnį rėmė Valstybinė lietuvių kalbos komisija.

Jei norėtumėte publikuoti visą straipsnį ar jo dalį, prašom nurodyti informacijos šaltinį ir autorius.